

*Ростислав
Семків*

САТИРИКО-ГУМОРИСТИЧНИЙ ДИСКУРС РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Дискурс багатьох історичних подій, тобто подій, що їх у ретроспективі сприйматимуть як важливі або й поворотні для певної спільноти, скажімо, нації, найчастіше залишатиметься серйозним. Серйозне тут рівнозначне тотожному; воно відсилає до самого себе, потверджуючи себе, наголошуючи власну емпіричність, яку можна перевірити мовою документів чи фактів. Комічне, у цьому розумінні, відсилатиме до нетотожності, оскільки виникає саме у випадку своєрідного обману очікувань, семантичного збою, який своєю несподіваною парадоксальністю провокує і продукує сміх. Загалом у кожній зі спільнот існує консенсус щодо небажаності, а то й заборони комічного стосовно переконань, символів та подій, що їх певна спільнота вважає важливими. Релігійні, правові, економічні та інші прикладні дискурси, а також окремі культурні, зокрема освітні, системи висловлювань у більшості будуть відмежовані від будь-яких комічних форм.

Революція як рішуча зміна суспільного ладу, на перший погляд, не може містити нічого комічного. Гідність як проекція самоповаги індивіда — теж. Тим часом, низка подій, що їх у ЗМІ нарекли Революцією Гідності, як ми знаємо, містили значний комічний компонент. Сміх був динамічним чинником, який урухомлював увесь умонастрій громадян, що прийшли виразити свій протест. Радість та почуття вищості як емоції, що супроводять різні вияви сміху, охоплювали протестувальників поряд з обуренням, рішучістю, тривогою чи страхом.

Сміх мав свої місце та час, тобто не поширювався на всі події революції, проте все ж таки лунав на Майдані, що нам важливо наголосити. Причини такого сусідства серйозного та сміхового тут не аналізуватимемо — це питання хіба ширшої студії. Спробуємо натомість зробити кілька загальних спостережень щодо залученості різних видів комізму в суспільно-політичні події осені—весни 2013—2014 років, а для кращого розуміння питання розглядатимемо дискурс комічного Революції Гідності на тлі відповідних виявів комізму під час Помаранчевої революції 2004—2005 років.

У розмежуванні базових видів комічного плідною є відмінність між бурлеском і сатирою, яку наголошує М. Бахтін [Bakhtin, 1990]. Бурлескний сміх всебічно спрямований: у комічній ситуації опиняються всі, кого він стосується, включно з автором обнижувального висловлювання, дії чи жесту, які, власне, й провокують сміх. Сатира, навпаки, завжди має чітке спрямування та конкретну ціль. Автор сатири до власних поглядів ставиться серйозно. Типовою формою, в якій може бути реалізована сатира, є пародія. Первинно пародійні жанри чітко спрямовані на висміювання певної події чи особистості шляхом незначних, інколи мінімальних, трансформацій оригіналу, що суттєво змінюють його зміст. І лише в окремих випадках пародію не базовано на сатиричному висміюванні, а її забарвлення більш м'яке — іронічне. Сучасна культура з її досвідом поліфонії та варіативності поглядів поступово втрачає зв'язок із сатиричною пародією, вживаючи натомість іронічну пародію — пастиш. Цього погляду дотримуються чільні дослідники феномену: Ф. Джеймсон [Jameson, 1991], Л. Гатчеон [Hutcheon, 1991], Маргарет Ровз [Rose, 1993].

Порівняння спектрів комічного в дискурсах Помаранчевої революції та Революції Гідності дає змогу зробити такі чотири спостереження:

1. *Карнавально-бурлескний код притаманний обом революціям*, що наголошено навіть просторово. Майдан, який міститься географічно нижче від Адміністрації Президента на Банковій, Кабінету Міністрів та Верховної Ради на Грушевського, засновує фактично егалітарне альтернативне джерело влади, яке у специфічний спосіб пародіює офіційні владні структури «горішнього» Печерська. При цьому самі учасники Майдану не розглядають його як довгострокову альтернативу владі, а свідомі його тимчасовості, перехідності. Втім, для учасників обох революцій це також місце, де припиняють діяти звичні соціальні норми і, що також важить у світлі концепції Бахтіна, життя відбувається у формі постійного свята. На Майдані співіснують представники різних суспільних груп, різні мови та культурні традиції. Майдан строкатий та різнобарвний, на відміну від офіційних монолітності та монохромності (влада маніфестує себе через чорноколірні однострої бійців внутрішніх військ).

З іншого боку, карнавальна атмосфера та вияви святковості були багатшими у часі Помаранчевої революції (причини цього залишаємо поза межами цієї короткої репліки). Універсальними символами належності до

революційного табору у 2004 році були помаранчеві стрічки, що засновували нову «кольорову» ідентичність, на відміну від жовто-блакитних стрічок Революції Гідності, які де-факто повторювали офіційний державний код. Додатковим символом першої революції став помаранч, який із простого фрукту знакового кольору, внаслідок інтерв'ю Людмили Янукович, став комічним символом спротиву. Можемо сказати, що помаранч, як і яйце, яким раніше влучили у Віктора Януковича, стали пародійними заміниками бойових гранат. Тобто для повалення режиму на той час достатньо було таких комічних снарядів. «Коктейлі Молотова», палаючі шини та тротуарна плитка, що стали засобами спротиву в час Революції Гідності, звісно, таких конотацій вже не мають.

Помаранчева символіка першої революції (стрічки, куртки, шапки тощо) упродовж подій 2013–2014 років набула іншого значення, вказуючи тепер на працівників преси, що також перебуває поза межами комічного дискурсу. Дисперсність поширення карнавально-бурлескних маркерів протистояння в часі Помаранчевої революції контрастує із локальністю центрального пародійного символу Революції Гідності — «Йолки». Остання, безперечно, є пародійною реплікою *поруч* патетичного Монументу Незалежності, водночас слугуючи маркером перебігу карнавальної революції, але також свідчаючи про тимчасовість свого статусу. Показово, що «Йолку» розбирають після розстрілу Небесної Сотні, а на її місці встановлюють баннери зі списками загиблих.

2. Посилився і став більш диверсифікованим сатиричний код революції.

Суттєво збільшилася кількість об'єктів та форм висміювання. Якщо під час Помаранчевої революції упізнаваними персонажами для пародійного сміху були Віктор Янукович та Сергій Ківалов, то наприкінці 2013 року їх стало значно більше (С. Арбузов, С. Колесніченко, М. Чечетов та ін.). Окремою сатиричною мішенню у цьому контексті є прем'єр Микола Азаров (Азіров — ідеальна пародійна форма, де змінено задля комічного ефекту всього одну літеру). Висміювано не лише його дії (виступи, постанови), але також його мову, яка виглядала пародією на літературну українську. Наявність «азірівки» рішуче зняла уявне протистояння української та російської мов на Майдані. Учасники протестів рівночасно користувалися обома мовами (й також англійською), а мову офіційної влади асоціювали із прем'єрським суржилом.

Додалася, так би мовити, «зовнішньополітична» пародія, персонажами якої став найперше російський президент (Хутін, Путлер та ін.), проте сатиру спрямовували й на інші постаті російського політикуму, наприклад телеведучого Дмитра Кисельова, увесь канал Life News тощо.

Революція Гідності породила значно більше пародійних форм. В часі обох протистоянь учасники протестів активно використовували карикатурні зображення та сатиричні слогани-кричалки, проте якщо пісню першої революції була піднесена «Разом нас багато», то наприкінці 2013 року

пісенний дискурс став пародійним («Вітя, чао», «Горіла шина, палала» тощо). На зміну спорадичним роликам студії «Веселі яйця» 2004 року прийшли регулярні випуски новин від Майкла Щура, серії мультиплікаційної пародії «Сказочная Русь», пародійні музичні кліпи Ореста Лютого. На відміну від Помаранчевої революції, коли зі сцени звучали головним чином патріотичні вірші та лірика, під час Революції Гідності функціювала окрема молодіжна поетична сцена, де читали читало сатиричних віршів (П. Коробчук, Д. Лазуткін, А. Полежака та ін.).

3. *Двобічна диверсифікація сатиричного висміювання.* На відміну від Помаранчевої революції, коли ставлення учасників протестів до альтернативного владі лідера Віктора Ющенка було (на той час) всуціль серйозним (співчуття з приводу його отруєння, довіра, піднесеність), то упродовж Революції Гідності опозиція загалом та її лідери зокрема ставали мішенями якщо не відверто дошкульної, то принаймні м'якої іронічної сатири (Гориничі, Триголовий дракон опозиції, Кролик-кулявлоб тощо). Тобто вістря висміювання спрямовували не лише назовні, а й на окремих представників власного політичного табору.

4. *Поява іронічної пародії — пастишу.* Традиційно пародія, яка є засобом сатири, спрямована на однозначне й незаперечне висміювання певного об'єкта з метою його символічної компрометації та повного усунення з культурного поля. Саме такий характер мали карикатури на Віктора Януковича (впродовж обох революцій), реплікація фраз Азарова та Чечетова, пародійні кричалки про Путіна під час Революції Гідності. Частково, хоча значно меншою мірою, як сатиричні кваліфікуємо і репліки, що стосувалися «антимайдану», членів парламенту, лідерів опозиції. Натомість більш поширеною в сучасному культурному просторі є пастиш — форма пародії, що продукує не сатиричне, а іронічне висловлювання, водночас підважуючи серйозний дискурс і потверджуючи його. Окремі репліки пастишу з'явилися упродовж Революції Гідності у формі численних слоганів на кшталт «Євроремонт країни. Вибачте за незручності», «Извините, но нас достали», «Лютуймо!» тощо. Найбільш яскравим пастишем вочевидь слід вважати граффіті на стіні Інституту літератури НАН України, що з'явилося якраз у часі початку боїв по вул. Грушевського, де й розташована сама установа. Граффіті зображає найбільш канонічні постаті української літератури: Тарас Шевченко з банданою на обличчі, Іван Франко в касці та Леся Українка у протигазовому респіраторі. Нетрадиційне зображення було б немислимим поза контекстом революційних подій, воно колажне й тому іронічне, проте також серйозне у своїй сутності.

Порівнюючи залученість комізму в події 2004–2005 та 2013–2014 років, можна стверджувати, що сатирико-гумористичний дискурс Революції Гідності загалом більш різновекторний та формально диверсифікований. Ці події, а також дальше військове протистояння на Сході, поруч із серйозними творчими репліками в царині художньої літератури (наприклад, ро-

мани «2014» В. Івченка, «Аеропорт» С. Лойко, «Іловайськ» Є. Положія), мали результатом також появу більш іронічних, навіть бурлескних творів («Майданний семестр» К. Галушка, «Укри» Б. Жолдака). Сама присутність різних виявів комізму в епіцентрі поворотних історичних подій засвідчує глибину та багатовимірність оцінки ситуації, а також життєздатність і життєствердність сучасної української національної культури.

ДЖЕРЕЛА

- Бахтин, М. (1990). *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*. Москва, Художественная литература.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or Cultural Logic of Late Capitalism*. New York.
- Hutcheon, L. (1991). *A Theory of Parody*. London, New York.
- Rose, M. (1993). *Parody: Ancient, Modern, and Post-modern*. Cambridge.

Статтю одержано 19.07.16

REFERENCES

- Bakhtin, M. (1990). *Creative work of François Rabelais and people's culture of the Middle Ages and Renaissance* [In Russian]. Moscow, Khudozhestvennaya literatura.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or Cultural Logic of Late Capitalism*. New York.
- Hutcheon, L. (1991). *A Theory of Parody*. London, New York.
- Rose, M. (1993). *Parody: Ancient, Modern, and Post-modern*. Cambridge.

Received 19.07.16

Rostyslav Semkiv

SATIRE AND HUMOR IN THE DISCOURSE OF THE REVOLUTION OF DIGNITY

The author analyzes the types of comic in the discourse of the Revolution of Dignity (2013—2014) in comparison with analogous elements of the discourse of the Orange Revolution (2004—2005). The author states that both discourses contain strong burlesque element, though it narrows as the last revolution bursts with tragic events of February 2014. Meanwhile, the satirical element gets stronger and more diverse. Pastiche also appears as not satirical, but ironic parody.

Keywords: the Revolution of Dignity, Orange Revolution, burlesque, satire, parody, pastiche

Семків, Ростислав — кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Semkiv, Rostyslav — candidate of sciences (philology), associate professor, doctorant at the Department of Literature Study, National University "Kyiv-Mohyla Academy".
